

**[0454] BINNE DE BOERE SCHRIEUWER EN WATZE HARINGS
DESELDE EN IS DAT PITER BUISMA?**

Hwa't neigiet hwat der yn de njoggentjinde ieu oant 1840 oan Fryske literatuer printe waerd yn de foarm fan hwat om syn greatte in boekje hjitte mei, sil njonken it bikende wurk fan de Halbertsma's (1822, '29, '34, '36, '37), Posthumus (1824, '29, '36), Salverda (1824, '34) en Windsma (1830, '33) oars net fine as twa boekjes fan 1821 en 1831, it iene fan immen dy't him de Boere Schrieuwer neamt, it oare fan ien dy't biskûl giet efter de namme Watze Harings¹. It giet om *De Boere Schrieuwer oer it nys fin de dey, oof de boer en boerinne yn gesprek mey har borlui, oer ien en oore dingen fin disse tyd*, útjown by F. Holtkamp to Snits en om *Ytlijke forteltjes, fabels in za fort hinne, oontekene trog Watze Harings, In neij zijn oafstjierren ijn it ljieucht joon, op forziek fin Watze's bloedfrieunnen, to nut en genoegen*, dat by F.W. van Breest Smalenburg to Snits it ljocht seach. Har stilistyske kwaliteiten binne net sa great, mar literair-histoarysk bilang ha se wol, mei't se tagelyk mei en lykas *De Lapekoer* de fuortsetting foarmje fan 'e folksskriuwerij fan Feike van der Ploeg en Eelke Meinerts. Dat fan de Boere Schrieuwer lit nei foarm en ynhâld dúdlik de ynfloed sjen fan Mayke Jakkelis en Aagtje Ysbrants, mar de skriuwer hat gjin hanwetter oan Eelke Meinerts syn libbene forteltrant, lit stean dat er Feike van der Ploeg bineikomt. Dat lêste slagget de Halbertsma's al en it bistean fan dizze beide boekjes lit de prestaesje dy't dêr yn leit namsto skerper útkomme. De skûlnamme Boere Schrieuwer docht tinken oan dy fan Boere Soon fan Feike van der Ploeg. By beide sil by it kiezen dêrfan wol meispile hawwe de kommersjele bidoeling om it boerefolk oer to heljen ta keapjen en lêzen. Faeks hinget ek it gebrûk fan goatyske letters dêr mei gear². Bûten in akademyske en aedlike elite moast doe it Frysk lêzerspublyk noch foarme wurde. It ienichste dêr't op boud wurde koe, wiene de boere-almanakken.

De Boere Schrieuwer wenne neffens de ûndertekening fan it *Vorberugt* to L. en syn kennis fan skoallefornijing en it ophimmelfen fan de skoalle-opsjenners lit der gjin twivel oer bistean dat er skoalmaster wie. It forhael jowt gjin oanwizings oer syn wenplak, al falt jin op dat der sprake is fan in dykhús. Watze Harings hat neffens *Ien wudje oonne laezer* ek yn in plak L. wenne, dêr't in "tygge beste Master" stie. Winliken kriget dy op syn minst safolle omtinken yn dat foarwurd as de boerefeint dy't 'ien geest fin opmerkinge' hie, hwat namsto ûnlogysker is omt er al lang dea is. It leit der dêrom boppe op dat de wiere skriuwer skoalmaster is. De gearstaller, dy't him forskûlet yn in passive konstruksje en it algemiene wy, hat de portefeuille mei Watze syn stikken, 'learzim en geastig', brûkt fan syn bernsbern, dy't him biwarren as 'bagijnkoek'. De opset is grif om to profitearjen fan de populariteit

fan Gabe skroar. It 'yn it ljieucht joun, op forziek fin Watze's bloedfrieunnen' op it titelblêd is in neifolging fan 'foar ien fen Gabes folk' op dat fan *De Lapekoer*. Noch dúdliker blykt it foarbyld fan de Halbertsma's yn in los foarwurd, biwarre yn BS 399 op 'e Prov. Bibl., dêr't de skriuwer him oant twa kear ta forsint en Gabe skriuwt yn sté fan Watze³. Yn dit gefal is der fan oerienkomst tusken de boekjes sels gjin sprake. Watze spilet ek alhiel gjin rol, hy is allinne mar foar de - al hwat earder skreaune? - stikken en stikjes plakt. Nimt men de manuskriptfiksje dochs foar ernst, dan docht al ringen bliken dat it in mystifikaesje is. Watze ommers, dy't it wurk skreau foar syn trouwen, is âld wurden en by it skriuwen fan it wurd foarôf al lang wei, dat de forhaeltsjes soene op syn lêst net nei 1770 makke wêze kinne. Op 'e siden 7 en 8 lykwols blykt dat it nochal efkes nei 1795 bard is. De haedpersoan yn it forhael dêre is berne yn in dykhús oan de sédyk en rint op in joun, as er foar syn âlden om in boadskip nei in doarp tichteby moat, nei De Lemmer, dêr't er' op 'e boat stapt nei Amsterdam. (Folle mear oerienkomst mei syn kollega yn *Fioele en faem* fan omtrint oardelhûndert jier letter hat er ek al net!) Beide boekjes binne útjown to Snits. It iene mei it oare wiist derop dat de skriuwer ien persoan is, to sizzen in skoalmaster yn in doarp L. tusken Snits en De Lemmer. De Lemmer sels is wol útsletten, hwant dan hie it skermjen mei L. gjin doel, dat dan bliuwt oer Langwar.

Oan dat lêste hat H.T.J. Miedema ek tocht doe't er de Boere Schrieuwer to plak bringe woe en dêrmei kaem er op Pieter Hendriks Buisma, dy't dêr fan 1803 oant 1857 skoalmaster west hat.⁴ B. Folkertsma wiist derop, dat de auteur ek Súdhoekster foarmen brûkt, dy't neffens Hof net folle foarkomme yn Langwar⁵. M.K. Scholten, dy't yn 1758 en 1768 to Haskerdiken in eigenierde Watze Harings neamd foun, hâldt rekken mei de mûglikheit dat immen, al of net út syn neiteam, dy syn namme as skûlnamme brûkt hat⁶. Al is it rieden hwerom't er soks dien hawwe soe, Peter Buisma hat him dêr faeks efter forskûlje kinnen omt er fan 1797 oant 1803 as skoalmaster to Aldehaske stie⁷ en sa mûlk by oerlevering weet fan de man hawn hat. Buisma wie it âldste (en iennichste?) bern fan Hendrik Pieters, berne to Nijetrine as soan fan Peter Simons en Abeltje Hendriks en dêr doopt op 14 jury 1739⁸ en Annigjen Jans, jongelju fan Eastersé doe't se dêr trouwen op 14 maeije 1775. Pieter waerd berne op 28 april it oare jiers. Yn novimber 1780 forfearen se nei Jistergea⁹. Personele noch Reëelkohieren fan Eastersé of Jistergea komt Hendrik Pieters yn foar, de Speesjekohieren fan Jistergea litte sjen dat er twa kij en in hynder hie. Faeks wiene de heit en de pake feanarbeider¹⁰. De soan waerd yn 1792 yn syn wenplak Jistergea ûnderwizer¹¹, teach yn 1797 nei Aldehaske en forwiksele dat yn 1803 foar Langwar, dêr't er it oare jiers op 28 oktober troude mei Yke Gerbens (Joustra) fan de Jouwer¹². Hy hat dêr foar de klasse stien oant 1 desimber 1857, doe't

er dus al 81 jier wie'. Doe krige er in pensioentsje fan de gemeente. Hy stoar 5 septembar 1860 to Langwar. It moat in kundich skoalmaster west hawwe. Yn in rapport fan de skoalle-opsjenner út 1845 wurde syn gedrach en syn iver tige goed neamd. Yn it begjin fan de ieu wie er fuort in foarstander fan de bikende, greate ûnderwiisfornijing¹³.

As Buisma fan ien of beide boekjes de skriuwer west hat, dan is dat ek yn syn eigen streek net botte bikend wurden. Oars ommers soe Japik Hepkema, dy't fan 1861 oant 1871 mei in ûnderbrekking fan in pear jier yn dy omkriten as kwekeling en ûnderwizer forkeard hat¹⁴, dat wol meidiel hawwe. Yn syn *Eenvoudige Memories*, dêr't er Buisma neamt op side 411, docht er dat like min as yn syn *Nieuw Advertentieblad*, dat yn 1896 in frije werprintinge fan *De Boere Schriewer* joech. Hy komt by it biantwurdzjen fan de frage fan it auteurskip net fierder as in skoalmaster út de omkriten fan Snits.

Stúdzje fan styl en stavering kin ús faeks hwat fierder helpe. In earste forlykjend ûndersyk nei de stavering fan de beide wurkjes, dat gâns forlichte wurdt troch it wurk fan Folkertsma, tsjut derop dat ien auteurskip net útsletten is. Wol is de stavering net folslein gelyk, lykas út de Bylage hjir bliken docht, mar de forskillen lykje my to lyts ta om ta twa auteurs to bisluten. Beide boekjes binne skreaun neffens de sprektael, fan ynfloed fan Gysbert Japicx is gjin spoor to finen. Dêr komt by dat se net by deselde printer forskynd binne en dat fan dy fan it twadde bikend is dat er wol wurk omstavere neffens de "heerschende spelling"¹⁵. Boppedat rekke de diskusje oer de stavering fan it Frysk yn it iepenbier los it jiers foar't Watze Harings syn wurk printe waard. De *Leeuwarder Courant* fan jannewaris oant april 1830 hat dêr yn syn *Mengelwerk* fjouwer artikels¹⁶ oer. En fierders hat ek Watze Harings wol foarmen en lûden dy't in Súdhoekster komôf fan de skriuwer forriede, lykas *zwomme* (5), *oppe ron* (8), *goe* (altyd, predikatyf en attributyf) en faeks ek *muike* (23) en de mulwurden *prieuwe* (6), *schrieuwe* (19) en *blieuwe* (25).

Der hawwe ek inkelde fan de *Ytlijke forteltjes* yn in almanak stien, dêr't twa losse katerns fan biwarre bleaun binne. It iene hat 16 siden en is folslein, it oare misse de beide lêste siden fan, mar is fierders gelyk¹⁷. Se binne printe yn goatyske letter, en dat soe der op wize kinne dat se thús heard hawwe yn *Vriesch almanak* of *tijdwijzer* fan M. van den Bosch. Allinne dy útjower, dy't yn 1816 de saek fan syn skoanheit D. van der Sluis oerkrigen hie¹⁸, brûkte yn de tweintiger jierren noch goatyske letters foar it Fryske part. Dat is it gefal yn it âldst bikende foar 1820 en ek noch sa yn dat foar 1826, mar net mear yn it earste folslein biwarre dêrnei foar 1843. Salverda syn *Twa boere femten*, dat Van den Bosch yn almenakformaet yn 1827 los útjoech - sa is it allinne oerlevere - is ek al set yn romein. Syn kollega's G.T.N. Suringar en L. Schierbeek, fan hwa't ek foar in part Frysk-

talige almanakken út dy tiid oer binne, brûkten beide yn har âldst bikende fan resp. 1824 en 1832 al gjin goatysk mear¹⁹. Ek ûnder de losse almenakstikken sitte nei't my taliket gjin goatysk printe teksten fan nei 1826²⁰. Dêrom hat it wol kâns dat it almanak mei *Ytlijcke forteltjes* fan foar 1831 is, lykas Scholten meidielt²¹. Dochs binne de net sokke machtich greate forskillen tusken de teksten yn it almanak en it boekje fan 1831, as de iene op 'e oare weromgiet, allinne to forklearjen as it almanak jonger is, hwant dat jowt yn alle gefallen dêr't hwat fan to sizzen is, in (for)bettere ferzy. Sa is *eije(r)s* fan it boekje konsekwint *aaijen* yn it almanak, *springe* wurdt *sprong*, *vrouw wijef*, *forschooning forschienning*, *scoon schijen*, *zuchtte sjochte* (!), *joon* (ynf.) *jaan*. Op it jongere karakter fan de almanaktekst kin ek wize it ûntbrekken fan *gaende* yn 'op ien joontied trogge boerren gaende'. Neist in pear oare forskillen troch printflaters binne der noch inkelde staveringsforskillen, mar dêr sit net folle systeem yn. *Zo* yn it boekje is in pear kear *za* yn it almanak, *en in*. Opmerklik is it dat de tekstbiwurker fan it almanak foar *anderde* stêfêst hwat oars hat, *nouris sei*, dan wer *antwudde*. Soe de tekst yn it almanak faeks tobekgean op 'e yn noat 3 ûnderstelde mûglike âldere útjefte?

Boazum

Ph. H. Breuker

NOATEN:

1. Forl. Cat. Fr. taal-en letterkunde Prov.Bibl. (Leeuwarden 1941).
2. It brûken fan it goatyske lettertype fortsjinnet ûndersyk. It soe wol ris hwat sizze kinne oer de fraech hokker lêzers oft de auteurs en útjowers op it each hiene, al binne der fansels mear faktoaren dy't de kar fan in lettertype biskiede.
3. Dat losse foarwurd einiget mei de rigels, dy't yn it oare foarwurd ûntbrekke: 'in az dat sa uwtfalt, koe it wol waesse, dat er nog wol ris ien stikje az dit uwt dij zelle bron scheppe, uwtkaam'. Faeks hat it tsjinne foar in - net biwarre - lytsere útjefte. Yn 'e staving rinne de beide foarwurden net folle en net systematysk út elkoar. It losse hat in pear kear *fin* foar *fen* en *aek* foar *eak*. Scholten (Cat. Prov. Bibl., 402) hâldt it foar jonger, mar de foroaring fan Gabe yn Watze is in forbettering, dat it sil wol âlder weze.
4. H.T.J. Miedema, De Wassenberghers, Napoleon en it âldste Nijfrysk. Yn: It Beaken XVIII (1956), 128.
5. B. Folkertsma, De staving fan it Westerlauwerske Frysk yn de njoggentjinde ieu (Grins 1973) (= Estrik 46), 44.
6. M.K. Scholten, Hwa wit hwa't Watze Harings wie? Yn: It Heitelân 24 (1946), 280.
7. H. Sannes, De schoolmeesters van Haskerland in de loop der tijden (P.B. 7942).
8. † DON 1811, 15/8; DTB 775, R.A. Ljouwert.
9. Yn Nijetrine en Eastersé komt yn it Quotisaesjekohier fan 1749 gjin Peter Simons foar.
10. DTB 495, R.A. Ljouwert.

11. Leeuwarder Courant 29.7.1853.
12. DTB 214, R.A. Ljouwert.
13. H. Sannes, De schoolmeesters van Doniawerstal in de loop der tijden (P.B. 7942).
14. J.J. Kalma, Japik Hepkema, Dit wienen ek Friezen II (Ljouwert 1964), 109.
15. B. Folkertsma, o.w., 41.
16. id., 106/7.
17. Resp. 426¹⁷TL en BS 8c, Prov. Bibl. Ljouwert.
18. W. Eekhoff, De stedelijke bibliotheek van Leeuwarden [...], Leeuwarden 1870, 448.
19. Suringar hie yn 1822 de saek fan de widdou fan C.L. van Altena oernommen (sjoch W. Eekhoff, o.w. 452). Syn earste almanak hat dêrom dat foar 1823 west en dêrfan sil dat mei Frysk wurk - hy joech elk jier trije types út -, dat it begjin jowt fan *De tankbre boere zoon*, forfette yn 1824, ek al wol yn romein set wêze, mar it is net to finen (forl. Us Wurk 6, 99).
20. Hwat hjir sein is oer de lettertypes, is basearre op in ûndersyk fan de almanakken en losse stikken derút út de earste helte fan de njoggentjinde ieu, allegearre oanwêzich op 'e Prov. Bibl. Dêr meitsje dy fan it Friesch Genootschap ek diel fan út.
21. Cat. Fr. taal- en letterkunde Prov. Bibl. (Leeuwarden 1941), 380.

BYLAGE

Op in tal, foar de Boere Schrieuwer karakteristike punten út Taheakke I by Folkertsma, haw ik twa forhalen fan Watze Harings neigien: it langste, *Libben in lot fen Jan ijn't weijnspear*, en it aerdige *De berg fin ellinde Ien droom uwt dij oade tijed*. It grutste forskil jowe de lûdwizers to sjen, dy't by BS folle en by WH mar inkeld foarkomme, wylst BS, ek yn it net goatytsk printe wurd foarôf, y hat dêr't WH *ij* stavert. Yn it ûndersteande oersjoch stiet foar de streek de stavering fan BS, derefter dy fan WH.

I F o r s k i l:

- 10.3 *hwat*: wat/het(te), soms: wat
- 10.5 *it*: it/het, soms: it
- 10.6 *hat*: hat/het
- 11.2 *sizze*: sj. hjirnei ûnder III
- 15.2 *-sk-*: sch/s(c)k
- 16.1 EA/(J)E + dûb. kons.: je/je (allegjerre), ek: ea (oanheard), jie (hjierre) en e (preberje)
- 16.2 IE/(J)I + dûb. kons.: ji/jie (tjienne, hjiette) en ie (striete, miete)

II F a r i a e s j e:

- 1.1 *âld*: aöd, aöd/oäd
- 2.1 *ek*: æk/aek, soms: eak
- 2.2 *of*: oof/oaf, soms: of
- 2.3 *ôf*: oof/oaf, soms: of
- 3.1 *en*: en/en, soms: in
- 9.1 *fan*: fin/fin, soms: fen

III O e r i e n k o m s t:

- 3.2 *in*: ien
- 3.3 *ien*: ien
- 5.1 *hûs*: hoes; hoesen/hoeske
- 7.2 *ik*: ik
- 11.2 *sizze*: sisse/zisse
- 14 *sil(le)*: sil(le)
- 15.1 *sk(riuwe)*: sch(rieuwe)